

PÅ SKULDEREN AF EN FREDNINGSMEDARBEJDER

Af Helle Nysted Andersen, Bygningskultur 2015

Bærende værdier: Kulturstyrelsens gennemgang af landets fredede bygninger skal sikre, at vi får en objektiv beskrivelse af de kvaliteter, som gør huset fredningsegnet. Fredningsgennemgangen skal sikre, at både ejere og myndigheder har et forsvarligt grundlag, når der fremover skal tages stilling til bygningsmæssige ændringer. Men hvordan finder man frem til de bærende fredningsværdier? Vi bad Kulturstyrelsens medarbejder på fredningsgennemgangen, Simon Harboe, om at fortælle om sit arbejde.

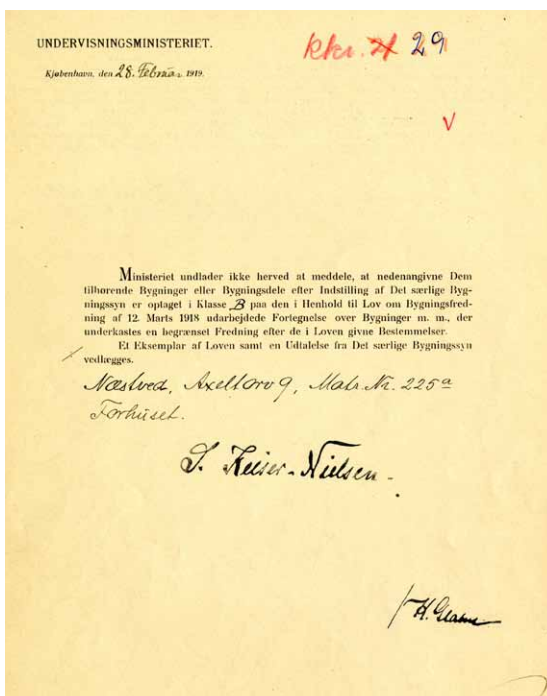
Et godt kendskab til værdierne er det bedste udgangspunkt for bevaring og skaber samtidig det nødvendige rum for, at bygningen kan udvikle sig i respekt for fredningsværdierne. Men for rigtig mange fredede bygninger gælder det, at vi ved lidt eller intet om de forhold og elementer, der gør bygningen fredningsegnet.

"Problemet er, at der i fredninger, som er foretaget før 1990, ikke indgår en skriftlig begrundelse for, hvorfor bygningen er fredet. I en fredningsbeslutning står stort set kun, at ejendommen er fredet og ikke noget om hvorfor", siger Simon Harboe, der er konsulent i Kulturstyrelsen og indgår i fredningsgennemgangens rejsehold. Frem til 2015 skal alle bygninger, der er fredet mellem 1918 og 1989, systematisk gennemgås.

Fredningsgennemgangen har nu været i gang i over et år, og indtil videre har Simon Harboe besøgt 152 ejendomme for at kortlægge og vurdere deres bærende fredningsværdier. Arbejdet dokumenteres i en samlet fredningsbeskrivelse og gennem fotografier, som skal supplere de nuværende oplysninger i FBB, Kulturstyrelsens database over fredede og bevaringsværdige bygninger.

Systematiske fredningsbeskrivelser skaber overblik

For at kunne beskrive fredningsværdierne systematisk har Kulturstyrelsen udviklet en metode og et skema til selve beskrivelsen. Metoden er koordineret med SAVE - som er metoden for kommunernes kortlægning og registrering af bevaringsværdige bygninger - og den kan anvendes til at beskrive både de fredede og bevaringsværdige bygningers bærende værdier. Fredningsbeskrivelsen indeholder bygningens stamoplysninger, en bygningsbeskrivelse, en kort gennemgang af bygningshistorien og en vurdering af bygningens

Meddelelse fra 1919 til ejeren om fredningsbeslutning. Af beslutningen fremgår kun, at ejendommen nu er fredet, men ikke noget om hvorfor. Kilde: Kulturstyrelsen.

miljømæssige, kulturhistoriske og arkitektoniske værdi, efterfulgt af en sammenfattende beskrivelse af de bærende fredningsværdier.

"Fordi bygningens ejer og Kulturstyrelsen skal kunne forholde sig konkret til bygningens bevaring og udvikling i fremtiden, er det vigtigt, at være opmærksom på, at der kun kan tilskrives værdi til forhold, som kan ses eller opleves fysisk", forklarer Simon Harboe. At der har boet en kendt person i bygningen, får først fredningsmæssig værdi, når det fysisk kan ses eller opleves, som f.eks. i Skagen, hvor flere af Skagensmalerne har bemalet døre og paneler i deres egne boliger.

Miljømæssig, kulturhistorisk og arkitektonisk værdi

Den miljømæssige værdisætning handler om bygningens forhold til sine omgivelser, eksempelvis i form af helheder, akser eller sigtelinjer. Miljømæssig værdi

kan være knyttet til et samlet anlæg, hvor kun en enkelt bygning er fredet, eller til et gadeforløb, en allé eller et landskab, der ligger i forbindelse med bygningen og har positiv betydning for fredningen.

”De haveanlæg eller parker, som ligger omkring herregårdene, er ofte ikke fredede, men har ikke desto mindre stor miljømæssig værdi for de fredede bygninger. Omvendt kan en bygning have stor betydning for sine omgivelser som landmark eller pejlemærke i landskabet, og det kan have en vigtig miljømæssig værdi for fredningen”, uddyber Simon Harboe.

Den kulturhistoriske værdisætning handler om de fortællinger, som kommer fysisk til udtryk i bygningen. Kulturhistorisk værdi kan være knyttet til bygningens funktionshistorie, som for eksempel industri-, militær- eller -landbrugshistorie. Værdien kan også være knyttet til en bestemt stilart og periode. Og endelig er det vigtigt at fokusere på, om bygningerne har egenskarakteristiske træk, såsom en særlig konstruktion eller materialeholdning, samt at vurdere, hvor bygningen befinder sig på en skala fra det typisk repræsentative til det unikke.

”Den arkitektoniske værdisætning handler dels om en vurdering af, hvordan bygningen fremtræder, dels om en vurdering af, hvordan bygningen virker i kraft af sin udformning”, siger Simon Harboe og tilføjer: ”For at kunne vurdere bygningen er det derfor vigtigt at vide, hvorfor den er udformet, som den er. Understøtter bygningen f.eks. en specifik funktion, eller ligger der en særlig arkitektonisk idé bag formgivningen?”

Arkitektonisk værdi kan være knyttet til bygningens ydre form, eksempelvis facadens retning, rytme og komposition eller skalaforholdet mellem enkelte bygningselementer. Værdien kan være knyttet til et særligt rumforløb; bygningens rum kan f.eks. være organiseret som rumfølge (en suite) eller med dørene placeret langs ydervæggen (en filade). Materialeholdning, stofflighed og graden af detaljering kan også være væsentlige værdier. Derudover kan det spille en vigtig rolle, i hvor høj grad bygningens originale udtryk er bevaret, eller hvor stor en del af materialet, der er oprindeligt. Og endelig kan arkitektonisk værdi være knyttet til oplevelsen eller stemningen i bygningen i kraft af eksempelvis særlige lysforhold eller en speciel akustik.

Forskel på de bærende fredningsværdier

Ideen bag Kulturstyrelsens metode er, at man gennem en vurdering af bygningen ud fra et miljømæssigt, kulturhistorisk og arkitektonisk perspektiv kan afdække de bærende fredningsværdier og samtidig gøre det klart og forståeligt, hvorfor det er netop disse bygningselementer, som vurderes at være helt særlige og

umistelige ved bygningen.

Simon Harboe: ”De bærende fredningsværdier er essensen af de miljømæssige, kulturhistoriske og arkitektoniske værdier. Det er de bygningselementer, som man skal passe særligt på i vedligeholdelsen og udviklingen af den fredede bygning fremover. Når man formulerer de bærende fredningsværdier, er det derfor afgørende, at de bliver beskrevet som en retningsgivende besked til de ejere og rådgivere, der måske om 10, 20 eller 30 år skal arbejde med bygningen.”

De bærende fredningsværdier er unikke for enhver fredet bygning. Men der kan peges på nogle overordnede motiver for selve fredningen, som går igen ved mange af de bygninger, som Simon Harboe og hans kollegaer besøger i forbindelse med fredningsgennemgangen:

”Mange af de bygninger, vi besigtiger, repræsenterer den traditionelle danske bygningskultur, som for eksempel bondegården, præstegården eller købstads- huset. Bygninger, som ofte er opført af en anonym bygmester og uden arkitekt. En anden stor gruppe er de mere monumentale ’1918-fredninger’, hvori mange af herregårdene indgår”, fortæller Simon Harboe. Og han tilføjer, at begge disse typer af bygninger, trods deres forskelligheder, ofte har store miljømæssige og kulturhistoriske værdier.

Moderne arkitektur

En mindre gruppe af de bygninger, som gennemgås, kan tilskrives den ’moderne arkitektur’. Det er udpræget bygninger, som er skabt ud fra en samlet kunstnerisk idé. De har typisk både stor kulturhistorisk værdi, fordi de dokumenterer dansk arkitekturhistorie, og stor arkitektonisk værdi i kraft af deres gennemarbejdede arkitektoniske udtryk.

Et godt eksempel er Nyborg Bibliotek, som blev opført i 1938 af Erik Møller og Flemming Lassen og blev fredet i 1986 som et hovedværk i dansk arkitekturhistorie. Biblioteket var med sin arkitektur banebrydende for den funktionelle tradition i Norden. Men i det store billede udgør denne type værkfredninger kun en lille del af de bygninger, som Simon Harboe og hans kollegaer besøger i disse år for at kortlægge deres bærende fredningsværdier. Det skyldes, at det meste af den moderne arkitektur, som er fredet, er fredet efter 1990.

Legathuset i Alsted – et typisk møde

Et repræsentativt eksempel på en traditionel, fredet bygning er Legathuset i Alsted ved Fjenneslev. Legathuset, der er sammenbygget med Alsted kirkegårds vestmur, blev opført af en ukendt bygmester og har siden været ombygget flere gange, hvorved vinduer og døre er flyttet. Bygningen har været fredet siden 1977.

Alsted Kirkes hjemmeside oplyser, at Legathuset

Arkitektoniske værker fremstår i bedste fald med en stor grad af bearbejdning ned til mindste detalje. Her ses Nyborg Biblioteks velbevarede interiør med ahornfineret vægbeklædning og reoler af Hans J. Wegner. Foto: Kulturstyrelsen.

Nyborg Bibliotek, der er opført i 1938-39 efter tegninger af Flemming Lassen og Erik Møller, er et godt eksempel på et arkitektonisk værk, som er skabt ud fra en samlet kunstnerisk idé. Foto: Kulturstyrelsen.

blev købt af menighedsrådet i 1970 og lagt under kirkeembedet. Men bygningens historie går tilbage til 1690, hvor det kaldtes Præstehuset, fordi det dengang blev ejet af præsteembedet. Fra 1768 til 1816 blev det beboet af sognets præsteenker og kaldtes Enkesædet, men i 1843 blev det købt af ejeren på Alstedgården. Hans søn oprettede i 1890 et legat, så huset blev fribolig for trængende i Alsted Sogn, og sådan fungerede det til omkring 1950. Huset hedder fortsat Legathuset, men rummer i dag kirkens toiletter, redskabsrum, frokoststue m.m. til graveren, køkken og mødelokale.

Ifølge Simon Harboe er Legathusets bærende fredningsværdier først og fremmest miljømæssige og kulturhistoriske, som i dette tilfælde er koblet tæt sammen: "Her indgår den tretten fag lange, hvidkalkede og stråttækte længe nemlig som et vigtigt element i det samlede historisk dominerede kulturmiljø omkring Alsted Kirke og præstegården, der ligeledes er fredet."

Legathusets miljømæssige værdi relaterer sig netop til længens beliggenhed umiddelbart vest for Alsted Kirke. Kirkegårdsmuren er også et vigtigt samlende element i det historiske kulturmiljø. Muren er bygget sammen med Legathusets østvendte gavl, som afgrænser både den foranliggende gårdsplads og den sydvendte have.

På jagt efter overgange og spor

"Når vi ser på den kulturhistoriske værdi, leder vi blandt andet efter fysiske spor fra det levede liv i bygningen. Det kan være dele af en oprindelig planløsning, spor af oprindelige funktioner, bevarede ildsteder eller gruekedler eller særlige, egnskaraktéristiske træk, så som Nordvestsjællandsspinkle bindingsværk," forklarer Simon Harboe.

Set udefra knytter Legathusets kulturhistoriske værdi sig til længens oprindelige hovedform med de ubrudte, stråttækte tagflader samt det egnskaraktéristiske, kalkede bindingsværk og mindre vinduesåbninger. I Legathusets indre er dele af den ældre planløsning samt de ældre konstruktioner, herunder loftsbjælkerne, bevaret. Disse bygningselementer fortæller samtidig om bygningens oprindelige udtryk og brug, og derfor udgør de kulturhistoriske værdier.

Men at Legathusets værdisætning især fokuserer på bygningens miljømæssige og kulturhistoriske værdi, betyder ikke, at den ikke har arkitektonisk værdi, og Simon Harboe peger på bygningens enkle og traditionelle fremtræden med sort sokkel, hvidkalkede mure, helgavle og et ubrudt, stråttækt tag med en enkelt skorstenspipe i rygningen. Han tilføjer, at den uregelmæssige vinduessætning og bindingsværksfagernes

Legathuset i Alsted ved Fjenneslev, set fra haven. Til højre ses noget af sognekirken og kirkegårdsmuren, vigtige elementer i det samlede, historiske kulturmiljø i Alsted. Foto: Helge Torm.

varierende bredde bidrager til indtrykket af en ældre, ydmyg længebygning. En bygning, som har formået at bevare sin hovedform og prunkløse udtryk trods flere ombygninger.

Legathusets bærende fredningsværdier fremstår som en sammenfatning og oprensning af de bygningselementer, som er fremhævet i henholdsvis den miljømæssige, kulturhistoriske og arkitektoniske vurdering. Kirkegårdsmuren er dog ikke en del af de bærende fredningsværdier. Det skyldes, at den ligger uden for det tinglyste fredningsomfang, forklarer Simon Harboe.

Fra værdier til handlingsplan

Efter besigtigelsen samler Simon Harboe beskrivelserne og billederne i en samlet fredningsbeskrivelse. Beskrivelsens værdisætninger lægger op til, hvordan bygningens udvikling kan ske i respekt for de bærende fredningsværdier. Konkret betyder det for Legathuset, at der skal anvendes traditionelle konstruktioner og materialer i vedligeholdelsen og ved eventuelle ombygninger, samt at den enkle, ydmyge fremtræden skal bibeholdes.

I andre tilfælde kan fredningsgennemgangsmedarbejderen fremsætte anbefalinger til, hvad der kan

gøres, for at bygningens bærende fredningsværdier kommer til at træde endnu bedre frem. I tilfældet med Nyborg Bibliotek anbefalede Kulturstyrelsen eksempelvis at nedtage nogle flere gipspladelofter for at fremdrage det oprindelige loft.

Som en støtte til ejernes arbejde med at bevare bygningerne og deres fredningsværdier tilbyder Kulturstyrelsen desuden en vejledende handlingsplan. I Legathusets tilfælde, hvor bygningen er i god stand, kunne det for eksempel være en prioriteret vedligeholdelsesplan for bygningen over en længere årrække. Handlingsplanen er et tilbud til ejeren og finansieres af Kulturstyrelsen.

Nye fredninger

Gennemgangen af landets fredede bygninger handler om fredninger, der allerede er foretaget, men hvad med nye fredninger? Her spiller Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur en rolle. Landsforeningen er tildelt retten til at rejse fredningsforslag for Det Særlige Bygningssyn, der rådgiver kulturministeren.